

YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ PROGRAMININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

Evaluation of Living Human Treasures Programme in Terms of Intangible Cultural Heritage Sustainability

Doç. Dr. Pınar FEDAKAR**
Dr. Gonca KUZAY DEMİR***

ÖZ

Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM], “sözlü anlatımlar, sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüel ve festivaller, halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar, el sanatları geleneği gibi kültürel ürünleri ve üretim süreçlerini” kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır. UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde belirtildiği gibi, “Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM], kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak önemini göz önünde tutarak” sözleşmeyi kabul eder. UNESCO'nun 2005 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde ise “kültürel çeşitliliğin, tercihlerin çeşitliliğini arttıran ve insani kapasiteler ile değerleri besleyen zengin ve çeşitli bir dünya yarattığının ve bu nedenle toplumlar, halklar ve uluslar için sürdürülebilir kalkınma için ana etkeni olduğu” vurgulanır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 195 ülkenin kararı ve katkısı ile sözleşmeleri çerçevesinde faaliyetleri yönlendiren UNESCO, tüm dünyada insanlığın ortak kültürel mirasının belirlenmesi, belgelenmesi ve yaşatılması hedeflenen kültürel miras için farkındalık oluşturulması ve görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde, “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri” ve “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri” şeklinde iki liste oluşturulmuştur. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında geleneğin aktarılmasını merkeze alan sözleşme gereği, geleneğin üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olan ustaları belirlemek ve desteklemek amacıyla oluşturulan “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri”ne Türkiye’de 2018 yılı itibarıyla kayıtlı 30 usta bulunmaktadır. Bu makalede, Yaşayan İnsan Hazinesi (YİH) Programı, kültürel çeşitlilik ve sürdürülebilir kalkınma perspektifinde ele alınarak, Türkiye’deki Yaşayan İnsan Hazinesi politikaları ve uygulamaları 2003 sözleşmesinin sürdürülebilirlik ilkesine uygunluğu bağlamında tartışılmaktadır. Yaşayan İnsan Hazinesi ile ilgili Türkiye’deki politika ve uygulamalar, dünyadaki Yaşayan İnsan Hazinesi politikaları ve uygulamalarıyla karşılaştırılmaktadır. Elde edilen verilere göre, Yaşayan İnsan Hazinesini desteklemeye ve bu ustaların üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olduğu geleneğin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik tespit ve önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler

UNESCO, somut olmayan kültürel miras (SOKÜM), sürdürülebilirlik, Yaşayan İnsan Hazinesi (YİH), usta, çırak, gelenek.

ABSTRACT

Intangible Cultural Heritage, oral expressions, oral traditions, performing arts, social practices, ritual and festivals, public knowledge, applications related to the universe and nature, cultural products such as crafts tradition and production processes is used as a concept covering. As set out in the Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage adopted by UNESCO on 17 October 2003, Intangible Cultural Heritage [ICH] accepts the Convention, taking into account its importance as the pillar of cultural diversity and the assurance of sustainable development emphasizes that

* Geliş tarihi: 18 Ekim 2018 – Kabul tarihi: 28 Kasım 2018 / Fedakar, Pınar; Gonca Kuzay Demir. “Yaşayan İnsan Hazinesi Programının Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Bağlamında Değerlendirilmesi” *Milli Folklor* 120 (Kış 2018): 90-101

** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İzmir/Türkiye. pınar.fedakar@ege.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9624-2527>

*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/Türkiye. goncakuzay@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8964-6355>

cultural diversity has created a rich and diverse world that promotes diversity of. UNESCO's 2005 Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage choices and nurtures human capacities and values, and therefore is the main factor for sustainable development for societies, peoples and nations. Turkey is also directing the activities within the framework of agreements with the decision and the contribution of 195 countries, including UNESCO, the determination of humanity's shared cultural heritage all over the world, documenting and maintaining the creation of awareness for the intended cultural heritage and is working towards increasing the visibility. Within the framework of the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage, two lists were created: Inventory of Intangible Cultural Heritage and National Inventory of Living Human Treasures. As of 2018, there are 30 registered in National Inventory of Living Human Treasures in order to identify and support the traders, producers and transferors of tradition. In this study, Living Human 'Treasures' policies and practices in Turkey, by considering cultural diversity and sustainable development perspective, Living Human Treasures' will be discussed in the context of compliance with the principles of sustainability of the 2003 convention. Living Human Treasures related policies and practices in Turkey are compared with Living Human Treasures policies and practices over the world. According to the data obtained, findings and recommendations will be made to support the living human treasures and to ensure the sustainability of the tradition in which these masters are producers, transmitters and carriers.

Key Words

UNESCO, intangible cultural heritage, sustainability, Living Human Treasures, master, apprentice, tradition.

Giriş

Kültürel ifade; mimari, anıtlar veya eserler gibi maddi koleksiyonları içerdiği gibi, aynı zamanda müzik, şarkı söyleme, dans etme, tiyatro, insan becerileri ve zanaatkarlık gibi somut olmayan kültürel mirası da içerir. Somut olmayan kültürel mirasın en temel özelliği kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiye dayanmasıdır. Dolayısıyla nesiller arası bilgi aktarımı ve ortak bilgiye dayanması, somut olmayan kültürel mirasın varoluş nedeni olduğu gibi temel prensiplerini de oluşturmaktadır. Kültürel çeşitliliğin zenginliğine dayanan geçmiş, bugün ve geleceği, kültürel manada, birbirine bağlayan bu kültürel aktarım hem sosyal hem de ekonomik bir değere sahiptir.

UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde belirtildiği gibi, "Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM], kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi

olarak önemini göz önünde tutarak" sözleşmeyi kabul eder (Oğuz 2013: 231-232). UNESCO'nun 2005-Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde ise "kültürel çeşitliliğin, tercihlerin çeşitliliğini arttıran ve insani kapasiteler ile değerleri besleyen zengin ve çeşitli bir dünya yarattığının ve bu nedenle toplumlar, halklar ve uluslar için sürdürülebilir kalkınma için ana etkeni olduğu" vurgulanır (Oğuz 2013: 247). Bu ifadeler SOKÜM'ün sürdürülebilirlik ve kültürel çeşitlilik ilkelerini ön plana çıkarır ve kültürel çeşitliliği koruması bakımından SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olduğuna işaret edilir.

Toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını kabul eden sözleşmeler, bu rolün kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul eder. Bu du-

rumda SOKÜM'ün sürdürülebilmesi, SOKÜM'ün üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olan bireylerin bilgisini gelecek kuşaklara aktarması prensibine dayanır. Bu bilginin bazı noktalarda en mükemmel temsilcisi ustalardır. Bu sözleşme çerçevesinde somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamanın en etkili yollarından birinin mirasın profesyonel taşıyıcılarının başka bir ifadeyle ustaların bilgi ve yeteneklerinin artırılması ve kültürel mirası genç kuşaklara aktarmalarının sağlanması olduğu belirtilmiştir (Ekiçi ve Fedakar 2014: 41).

2003 Sözleşmesinin “Giriş, Tanımlar” kısmında Yaşayan İnsan Hazinesi [YİH], “Somut olmayan kültürel mirasın spesifik elemanlarını yeniden yaratmak veya yorumlamak açısından gerekli bilgi ve becerileri yüksek düzeyde sahip kişilerdir” şeklinde tanımlanır (Oğuz 2013: 39-42).

Bu makalede, Türkiye'deki Yaşayan İnsan Hazinesi (YİH) politikaları ve uygulamalarının 2003 sözleşmesinin “sürdürülebilirlik ilkesi”ne uygunluğu ortaya konulmaktadır. YİH ile ilgili Türkiye'deki politika ve uygulamalar, dünyadaki YİH politikaları ve uygulamalarıyla karşılaştırılmaktadır. Elde edilen verilere göre, Yaşayan İnsan Hazinesini desteklemeye ve bu ustaların üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olduğu geleneğin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik tespit ve öneriler paylaşılmaktadır.

YİH ve Sürdürülebilir Kalkınma

Tıpkı kültürel mirasın somut olmayan boyutu olduğu gibi kalkınmanın kendisi de somut olmayan boyuta sahiptir. “Sürdürülebilir kalkınma kavramı yaşanabilir bir dünya için insanlığın en yüksek hayrına olanı

keşfetmeyi, uygulamaya koymayı ve bunun sürekliliğinin sağlanmasını garanti altına almayı içerir” (Ölçer Özünel 2013: 77). Ölçer Özünel, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve SOKÜM arasındaki ilişkinin önemini ortaya çıkaracak koruma odaklı üç noktaya işaret eder; “Bunlardan ilki Sözleşme'nin merkezinde insan ve katılım olgusunun bulunmasıdır ki bu durum SKH'nin temelidir. İkincisi Sözleşme'de altı ısrarla çizilen mirasın gelecek kuşaklara aktarımı meselesinin SKH için de vazgeçilmez oluşudur. Üçüncü nokta ise kültürel mirasın kalkınma stratejilerinin tam kalbinde yer aldığı düşünülmesi ve bunun her fırsatta dile getirilmesidir” (Ölçer Özünel 2017: 25).

UNESCO 2003 Sözleşmesinde SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olduğuna işaret edilir. Sürdürülebilirlik, ekonomik gelişmeden ayrılamaz. Esasında sürdürülebilirlik çok boyutlu bir yapıdır. Estetik, ekonomik, politik vb. boyutlar sürdürülebilirliği farklı oranlarda etkiler. Bu boyutlar çerçevesinde sürdürülebilirlik bölünemez bir bütünlüğe sahiptir. Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma bağlamında kullanılmasında tek boyutlu bir yaklaşımdan uzak olunmalıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. Çok yönlü boyutuyla sürdürülebilirlik insan yaratıcılığı ve kültürel çeşitliliğin uzun vadede var olmasının bir ölçütü olarak da tanımlanabilir. Böylece sürdürülebilirlik, insan kaynaklarını çoğaltmak ve yeniden canlandırmak için bir anahtar olur (Ölçer Özünel 2013: 78-79). Kültürün somut bileşeni olan ürünle üretici, yaratıcısı ve aktarımı

birleştiren ve geleneğin profesyonel taşıyıcıları olan ustaları tanımlayan YİH, fonksiyonel olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktadır. YİH, sürdürülebilir kalkınma noktasında doğal olarak güçlü bir etkiye sahiptir, çünkü UNESCO SOKÜM sözleşmeleri, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında nesne merkezli bir bakış açısı yerine, bu kültürel üretim sürecinin gerçekleşmesinde rol oynayan geleneğe önem verilmiştir. “Burada geleneğin; taşıyıcı, üretici ve usta kavramlarıyla nesneyi üreten ve bu nesneyi çeşitli alanlarda kullananlardan oluştuğunu belirtelim” (Ekici ve Fedakar 2014: 41). Bu tanımlama SOKÜM’ün korunmasını nesneden uzaklaştırıp, insana yani YİH’e yönlendirir. YİH; belirli SOKÜM unsurlarını yeniden yaratmak için gerekli yüksek düzeyde bilgi ve beceriye sahip kişilerdir. YİH Programının temel amacı ise bu kişilerin miras taşıyıcılığını yaptıkları konuyla ilgili bilgi ve becerilerini genç kuşaklara aktarmasını sağlayarak geleneğin yaşatılmasıdır.

Türkiye’deki YİH Politika ve Uygulamaları

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, ilgili Sivil Toplum Kuruluşu, akademisyen, gelenek taşıyıcıları ve aktarıcılarının oluşturulan bir komisyon oluşturularak “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri” ve “Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri” oluşturmuştur (Oğuz vd. 2013: 6). 2018 yılı itibarıyla Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri’ne kayıtlı 30 usta bulunmaktadır (Türkiye’de YİH).

Türkiye’de YİH belirli ölçütler

çerçevesinde tespit edilip, envantere kaydı tamamlandıktan sonra bazı temel uygulamalar yapılmaktadır. Dört ana grupta değerlendirilebileceğimiz bu uygulamalar bugüne kadar YİH envanterinde yer alan her usta için gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalardan ilki, ustanın, “Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri”ne kaydedilmesi nedeniyle ödül töreni düzenlenmesidir. YİH Programına farklılığın artırılması, YİH’in tanıtımının yapılması amacıyla medya organlarında YİH Programı ve ustalar tanıtılır. Bunun yanında YİH’in sergi, bilimsel toplantı, vb. etkinliklerde yer alması sağlanarak YİH desteklenir. Bu uygulamalardan bir diğeri de tanıtıcı mahiyette ve kısa süreli atölye faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlanmasıdır. Bu atölyelerle; YİH’in geleneği öncelikle tanıtması ve atölyelerin zaman sınırı ve düzenli tekrarının olmayışı nedeniyle geleneği “kısmen” aktarması sağlanır.

Burada sıralanan uygulamalar, YİH Programı çerçevesinde Türkiye’de yapılan temel uygulamalardır. Bu uygulamaların yanında somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine örnek olabilecek, kuşaktan kuşağa aktarım, değer oluşturma ve farkındalık geliştirme amacıyla da projeler gerçekleştirilmektedir. Bu projelerin bazılarında YİH ya da YİH olmasa bile geleneğin ustaları yer almaktadır. Bu projelerden biri, Anadolu Sigorta ve Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğinde gerçekleştirilen “Bir Usta Bin Usta” projesidir. Anadolu Sigorta tarafından 2010 yılında başlatılan bu projenin amacı kamuoyunun ilgisini, kaybolmaya yüz tutan mesleklere ve yerel değerlere çekerek bu mesleklerin yeniden canlanmasını

ve meslek ustalarının deneyimlerinin geleceğe taşınmasını sağlamaktır. Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Müdürlüğünün teknik danışmanlığında yürütülen projede kaybolma riski olan mesleklerin belirlenebilmesi için, STK'yla iş birliği yapılmaktadır. Proje kapsamında her yıl Kültür Bakanlığının önerdiği iller arasından 5 il ve meslek seçilmekte ve her meslek için 15 ile 20 arasında kursiyer eğitilmektedir. Proje ile 10 yıl boyunca 50 mesleğin ve toplam 1.000 usta adayının desteklenmesi hedeflenmektedir (Bin Usta Projesi). “Bir Usta Bin Usta projesi, katılan kursiyerlere iş ve kredi imkânlarının sağlanmasıyla da proje ekonomik bir sürekliliğe yardımcı olur. Bu da projenin sürdürülebilir kalkınmanın bütünsel yaklaşımıyla uyumlu olduğunun göstergesidir” (Ölçer Özünel 2013: 80-81).

Bir diğer proje “Altıneller Festivali”dir. Altıneller Festivali, her yıl periyodik olarak yaz döneminde yapılan geleneksel bir el sanatları festivalidir. Bu festivale katılacak olan sanatkarlar, ilgili Genel Müdürlük tarafından oluşturulan komisyon tarafından seçilmektedir. Seçimlerde, Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kayıtlı el sanatkarlarına öncelik verilmektedir. Bunun dışında dilekçe ile yapılan katılma talepleri de değerlendirmeye alınmaktadır. Türkiye'nin 7 bölgesinden gelen zanaatkarın katılımıyla 2015 yılında 04-13 Eylül tarihleri arasında onuncusu gerçekleştirilen Altıneller Geleneksel El Sanatları Festivali; Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi iş birliği ile yapılmıştır. “Altınellerin Hatırı Var” sloganıyla gerçekleştirilen festivalde,

zanaat ustaları çömlek yapımından çiniciliğe, karagöz yapımından taş baskıya, sedef kakmadan cam üflemeğe 45 branşta eserlerini sergileyerek, unutulmaya yüz tutmuş meslek dallarını geçmişten geleceğe taşıması hedeflenmiştir. Festivalde bugüne kadar geleneksel el sanatlarının değişik iş kollarından yaklaşık 800 sanatçı, sanatın gelenekselleşmesine katkıda bulunmak amacıyla halkla buluşturulmuştur (Beyoğlu Belediyesi Resmi Sayfası). 2018 yılında festivalin on üçüncüsü düzenlenmiştir.

SOKÜM'ün sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesine müzelerdeki uygulama ve projeler de örnek olarak gösterilmiştir: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'ne bağlı Ankara Hamamönü'nde kurulan Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve burada gerçekleştirilen projelerin büyük bir kısmı müze uygulamalarına örnektir. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü tarafından müze mekânında gerçekleştirilen “Türk Masal Anlatma Geleneğinin Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Yeniden Canlandırılarak Sürdürülebilirliğinin Sağlanması” adlı proje örnek bir çalışmadır. “Bu proje, kaybolmaya başlayan Türk masallarının anlatım yoluyla yeniden canlandırılmasına yöneliktir. Proje kapsamında öğrenciler hem kaybolmaya yüz tutmuş masalları öğrenmekte hem de onları geleneksel yöntemleri modern olanla harmanlayarak anlatmaya yöneltilmektedirler. Böylece öğrencilerin artık geleneksel ortamlarda çok da fazla görülmeyen masal anlatıcısına dönüşmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır” (Ölçer Özünel 2013: 81).

Aynı prensiplerle Ege Üniversitesi

tesisi Türk Halk Bilimi anabilim dalı tarafından 2015 yılında tamamlanan “Zaman Zaman İçinde: Geleneksel Masal Anlatıcıları Eğitimi” projesi de geleneksel anlatıcıların kent ortamında yetişmesi, kadim bir geleneğin yeni icra ortamlarında yeniden can bulması ve elbette SOKÜM’ün sürdürülebilirliği bağlamında gerçekleştirilmiştir. Bu projede geleneksel masal anlatıcılığı eğitimini tamamlayan anlatıcıların bir kısmı halen profesyonel veya amatör olarak anlatıcılık yapmakta, dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma örneğini teşkil etmektedirler (Ekici ve Fedakar 2013: 50-60).

Yükseköğretim Kurumlarında yürütülen bu projeler doğrudan YİH Programıyla ilişkili olmamakla birlikte ustaları ve ustaların taşıdığı bilgi ve bu bilginin genç kuşaklara aktarımını hedef aldığı için YİH Programıyla ilişkilendirilerek SOKÜM’ün sürdürülebilirliği konusunda Türkiye’de yapılan çalışmaların daha geniş bakış açısıyla algılanabilmesi amacıyla burada ele alınmıştır.

Dünyada YİH Politikaları ve Uygulamaları

YİH sisteminin ortaya çıkmasını, Kore Cumhuriyeti (Güney Kore)’nin UNESCO’nun 1989 yılında aldığı “Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı” çerçevesinde başlatılan ulusal ölçekteki koruma programına usta insanın önemine dikkat çeken yaklaşımı sağlamıştır. UNESCO Genel Müdürlüğü SOKÜM Şubesi tarafından bu sistemin ölçütleri belirlendikten sonra UNESCO sitesinden, Çek Cumhuriyeti, Filipinler, Fransa, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Nijerya, Senegal ve Tayland tarafından hazırlanan YİH Ulusal Sistemleri ilk örnekler olarak ilan edilmiştir

(Oğuz 2013: 40). Güney Kore, Japonya, Tayland, Filipinler ve Fransa’daki paralel sistemlere; 1993’te Romanya ve Çek Cumhuriyeti kendi sistemlerini kuran yasayı kabul ederek eşlik etti (Howard 2002: 51-74).

1994 yılında Fransa’da kurulan sistemin “Master of Art (Sanat Ustası)”, 2001 yılında Çek Cumhuriyeti’nde kurulan sistemin “Bearers of Popular Arts and Crafts Traditions (Popüler Sanat ve El Sanatları Geleneklerinin Taşıyıcıları)” ve 2006 yılında Senegal, 2007 yılında Nijerya ve 2010 yılında Kamboçya’da kurulan sistemin “Living Human Treasures (YİH)” adıyla uygulamaya başlanmıştır (Aikawa-Faure 2014: 47).

Kore Cumhuriyeti, YİH Ulusal Sistemine fikri olarak öncülük etmesinin yanında Güney Kore ve Japonya hükümetleri benzer bir sistemin farklı ülkelerde kurulması için finansal destek sağlamışlardır. Bu destekle UNESCO farklı ülkelerde eğitici eğitimleri düzenlemiş ve sistemin yaygınlığına katkı vermiştir (Aikawa-Faure 2014: 47). Diğer üye devletlerin YİH sistemini kurmaya nasıl teşvik edilebileceğini araştırmak amacıyla Kore Ulusal Komisyonu’nun finansal desteğiyle UNESCO tarafından bir dizi atölye açılmıştır; 1998 ve 2001 arasında 37 UNESCO üyesi devletin temsilcilerini bir araya getiren yedi çalıştay düzenlenmiştir (Howard 2002: 51-74).

YİH sisteminin öncüsü olan Kore Cumhuriyeti, Japonya, Fransa, Moğolistan ve Vietnam’ın hazırladığı YİH Ulusal Sistemlerine bağlı politika ve uygulamaları değerlendirdiğimizde bazı uygulamaların ortak olduğu görülür. Türkiye’de de gerçekleştirilen bu ortak uygulamalar şunlardır: YİH’in ilanı ve ödül töreni, basın-yayın or-

ganlarında tanıtımı, sergi, toplantı vb. gibi etkinliklere katılımın sağlanması ve kısa süreli atölyelerle eğitim ve aktarımın gerçekleştirilmesi.

Bu uygulamalar esasen, YİH'in ilanı ve tanıtımına yönelik uygulamalardır. Sergi düzenleme ve atölye (workshop) faaliyetleri oldukça yaygın olarak gerçekleştirilir. YİH'in tanıtımı noktasında oldukça önemli olan bu faaliyetlerin, kısa süreli ve düzensiz olmaları durumunda, sürdürülebilirlik konusunda beklenen etkiyi veremeyeceği kanaatindeyiz. Hâlbuki bir eğitim sistemi dâhilinde ve belli bir program çerçevesinde oluşturulacak benzeri faaliyetler SOKÜM unsurunun aktarımı ve yaygınlaşmasında doğrudan etki edebilecektir. Bu noktada, Kore Cumhuriyeti bu temel politika ve uygulamaların dışında usta-çırak ilişkisine dayanan ama bir eğitim programı çerçevesinde gerçekleştirilen bir sistem oluşturmuştur.

Kore Cumhuriyeti ve Japonya'nın kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik oluşturmuş olduğu ulusal YİH sistemini, diğer uygulayıcılarından ayıran en önemli etkenler "aktarma", "belgeleme" ve "teşvik"tir (Erkal 2010: 74-81).

Kore Cumhuriyeti'nin SOKÜM programlarının temel özelliği ürünün aktarımını sürdürmek için bir sistem sağlamasıdır. Bu sistem, YİH olarak kabul edilen ustaların, gençleri sanatının tekniklerinde eğitmeleri gerektiği prensibine dayanır. Bu genç bireylerin hiçbir ücret ödemedi bu özel eğitimi alabilmesi için Kore Hükümeti, Yaşayan İnsan Hazinelerine ayda yüz bin wonu (yaklaşık 1080 ABD doları) ve ücretsiz tıbbi tedavi desteği verir. Bu desteklerin yanında ayrıcalıklar da sunulur çünkü bu sistemin

amacı YİH'in eğitim vermesiyle geleceğin genç kuşaklara aktarılması yanında, YİH'in prestijini de yükselterek toplum içindeki saygınlığını artırtıp hem geleneğin hem de YİH sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Kore Cumhuriyeti'nin YİH sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği politika ve uygulamalar temel olarak üç aşamadan oluşur:

Acemilerin Eğitimi: Yaşayan İnsan Hazine, yeni başlayanlara başlangıç eğitimi verir. Bu öğrencilere, YİH veya YİH grubunun tavsiyesine bağlı olarak burs verilir. Seçilenler hükümetten sabit bir burs alırlar.

Gelişmiş Eğitimcilerin Eğitimi: Başlangıç seviyesi eğitimi almış olanlar YİH tarafından incelenir ve yüksek düzeyde fonksiyonel veya sanatsal becerilere sahip olduğuna karar verilen acemiler, ileri düzey kursiyerler olarak seçilir.

Yardımcı Eğitimciler: Üstün yetenekleri olan ileri seviyedeki öğrenciler, acemileri ve diğer ileri düzey öğrencileri eğiterek YİH'e yardımcı olurlar. Bu asistanlar da hükümetten sabit bir ücret alırlar.

Nihayetinde, YİH süreci ve usta-çırak sisteminde altı statü bulunmaktadır: Acemiler, Gelişmiş Eğitimciler, Yardımcı Eğitimciler, Yaşayan İnsan Hazine Adayları, Yaşayan İnsan Hazine ve Onursal Yaşam İnsan Hazine (Park 2011: 5). Kore Cumhuriyeti'nde YİH'in eğitici olması esası vardır. YİH'in temel sorumluluğu geleneği aktarmak yani gençleri eğitmektir ve bunun için aylık maddi destek alır. Öğrenciler, bedava eğitim aldıkları gibi YİH tarafından seçilenlere burs da verilir. Yukarıda sıralanan sisteme göre, YİH'ne asistanlar yardımcı olur ve onlar da desteklenir.

Eğitim veremeyecek kadar yaşlı olan YİH'ne ise onursal ödül verilir ve yine maddi destek sağlanır. Ayrıca, YİH'in sağlık harcamaları da desteklenmektedir.

Kore Cumhuriyeti'nde YİH'e verilen maddi destek yanında sanatlarını icra etmeleri için olanak da yaratılır. Hem bireyler hem de grup üyeleri, başarılarını ilettiklerini göstermek ve sürdürmek için yılda bir kamu performansı yaparlar. Buna ek olarak, hükümet aktarım faaliyetlerine de yardımcı olur. Bu aktarım yerlerini, somut olmayan kültürel mirasın uygun bölgelerinde inşa ederek, o bölgenin kültürünün kaydedilmesi ve aktarılması sağlanır (Park 2011: 7).

Japonya'daki YİH politika ve uygulamalarında, Güney Kore'de olduğu gibi yaşlılara saygı gösterme geleneğine bağlı olarak YİH'ne dikkat çekilmiştir. Japonya'da, yaşlı YİH'ne maddi destek ödülü verilmektedir. Yaşlı YİH'lere verilen maddi ödüller, bazı durumlarda iki milyon Yen'dir. YİH'nin böylesi büyük bir maddi destekle ödüllendirilmesi elbette çok büyük bir destektir. Ancak, özellikle yaşlılara verilen bu büyük ödül, bazen neredeyse tamamen sanatını üretmeyi bırakmış ve gelenek aktarıcısı durumunda olmayan kişilere verildiği için bir anlamda daha genç ve aktif ve dolayısıyla daha etkili olabilecek adayların önünde bir engel yaratmaktadır (Aikawa-Faure 2014: 44).

Kore Cumhuriyeti'ndeki YİH politika ve uygulamaları büyük bir maddi ödül verilmesi bakımından Japonya'da da uygulanmakta olup, Güney Kore, Japonya, Tayland, Filipinler ve Fransa'daki sistemler de bunlara paralellik gösterir (Howard 2002: 51-74). Moğolistan ise 2007 yılından bugüne Güney

Kore ve diğerlerinin sistemini uygulamaktadır. Moğolistan Ulusal Komisyonu, Moğolistan'da UNESCO Programını 2007'den beri benimsemekte ve Kore Cumhuriyeti'nin ortak kurumlarıyla iş birliği içinde yürütmektedir ve YİH sistemini uygulamak için gerekli tedbirleri almaya başlamıştır (Korea-Mongolia 2008: 30).

YİH'le ilgili çeşitli ülkelerdeki uygulama ve politikaların yanında uluslararası projeler de vardır. "I-Treasures (E-Hazine)" adlı araştırma projesi, bir anlamda kültürün sayısallaştırılmasıdır. SOKÜM kaynaklarına erişim sağlamak, bilgi alışverişini sağlamak ve nadir bilgi birikimine katkıda bulunmak için açık ve genişletilebilir bir platform geliştirmeyi amaçlayan bu araştırma projesiyle çok kanallı teknolojiye dayanan SOKÜM'ün analizi ve modellemesi geliştirilmiştir. Dört farklı SOKÜM unsurunun (geleneksel şarkılar, dans etkileşimleri, çanak çömlek yapımı ve çağdaş müzik kompozisyonu) incelendiği projede, geleneksel öğrenim metotları ve etkileşimli bir 3D ortam aracılığıyla duyu-motor öğrenme birleştirilmiştir. Bu projeye SOKÜM'ün eğitim ve bilgi transferinde yeni bir zemin oluşturulduğu belirtilmektedir. Ustaların icraları sırasında, rahatsız edici olmayan sensörler kullanılarak görüntü / sinyal işleme ve örüntü tanıma teknikleri, hareket izleme ve ortam şekilleri, örneğin duruşlar, eylemler, ses temposu vb. kaydedilir. Böylece ustaların icraları sayısal verilere dönüştürülür ve bir bilgi tabanı oluşturulur. Bu veriler; ya web tabanlı oyun motorlarındaki son gelişmelerin avantajlarından yararlanan 3D teknolojisi ile çalıştırılan bağımsız bir uygulama olarak ya da platform uygu-

lamasına gömülü olarak bir öğrenme ortamı geliştirmek için kullanılır (Dimitropoulos 2014).

I-Treasure projesindeki veri tabanı sayesinde, örneğin bir YİH'in bütün üretim ve yaratım süreci sayısal veriler halinde depolanır ve analiz edilir. Bu veriler, bir anlamda, bir sanal öğretmen/eğitmen/ustaya dönüşür ve kullanıcının görsel ve işitsel geri bildirim sağlayarak SOKÜM unsurunu üretme veya yaratmada yardımcı olması için kullanıcıyı yönlendirir. Uygulama, kullanıcı girişlerini veri tabanındaki ana girişlerle (orijinal ustanın verileriyle) karşılaştırır ve kullanıcının performansını değerlendirir. Bu proje sanal bir usta veya YİH üretilerek, geleneğin aktarım ortamını elektronik ortam taşımakta ve geleneğin akarım süreçlerini daha geniş bir platforma yaymayı hedefler. Dolayısıyla bu proje, YİH'nin önem verilmesi gereken noktası olan bilginin aktarıcısı yani usta eğitmen fonksiyonlarının sürdürülebilirliğine verdiği katkıyı elektronik ortama taşır. Proje, benzer veya özgün örneklerinin Türkiye'de geliştirilmesi mümkün olan ve YİH ve diğer ustalarla ilgili elektronik ortamda geliştirilen uygulamaların bir örneğidir.

Türkiye ve diğer ülkelerdeki YİH politika ve uygulamaları değerlendirildiğinde ödül, tanıtım ve icra destekleri konusunda ortak uygulamalar olduğu görülür. Ancak Kore Cumhuriyeti ve Japonya başta olmak üzere bazı ülkeler YİH sistemini eğitim, aslında usta-çırak ilişkisinin yaygınlaştırılması üzerine kurmuştur ve bu sistem YİH'i eğitici olma yönünde teşvik eder. Böylesi bir sistem Türkiye'de uygulanmamaktadır. Bunun önünde iki olası engel vardır. İlki mali sorun-

lar, diğeri ise bu yönde uygulama ve sistemlerin geliştirilmemiş olmasıdır. Hâlbuki yukarıda Türkiye'deki YİH politika ve uygulama örneklerinden projeler düşünüldüğünde bu sistemin Türkiye'de kısmen de olsa hâlihazırda uygulandığı görülür. Zira söz konusu projeler (Bir Usta Bin Usta ve Altın Eller) kamu ve özel sektör iş birliğinde üretilen usta-çırak ilişkisini YİH ekseninde yaygınlaştırma projeleridir. Kore ve diğer bazı ülkelerdeki örneklerine yer verilen usta-çırak ilişkisine dayanan eğitimin Türkiye'de uygulanması veya yaygınlaştırılması ve de I-Treasure Projesi örneğindeki YİH birikimini elektronik ortamda yaygınlaştırmak gibi çözümlerin Türkiye'de de deneyimlenmesi için öncelikle mali sorunları öngörmek ve çözüm geliştirmek gerekir.

Bu projelerin artırılması veya YİH sisteminin usta-çırak çerçevesinde yaygınlaştırılması için ortaya çıkan mali tablo ve çözümleri aslında kültür endüstrisi ve ekonomisiyle örtüşmektedir. Kültür ekonomisi ve endüstrilerinin son zamanlarda "yaratıcı sektörler, endüstriler" şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu veriler, Türkiye benzeri genç ve eğitimli nüfusa sahip ülkeler için kültürel sektörlerin önemli bir istihdam alanı olduğunu ortaya koymaktadır (Özdemir 2009: 76-78). Nebi Özdemir, kültür endüstrisiyle ilgili çalışmasında, mali sorunların UNESCO sözleşmelerinin hayata geçirilmesinde etkisini vurgular; "Geleneksel sektörlerin kamu ve özel sektör desteğine ve sponsorluğuna ihtiyaç duyduğu dile getirilmektedir. Kültür endüstrisi, ekonomisi ve yönetimi alanlarında gelişmiş ülkeler dışındakiler için somut ve somut olmayan kültürel miras, kamusal harca-

ma nedeni olarak kabul edilmektedir. UNESCO dâhil, bu konudaki sözleşmelerin yaşama geçirilmesinde mali sorunlar bir türlü aşılammaktadır” (Özdemir 2009: 78). Mali sorunlar, YİH sisteminin sürdürülebilirliği için de geçerlidir. Bu sorunun çözümünde elbette kamu kaynakları ve özel sektör desteği en temel çözümlerdir. Ancak, “Kamu kaynakları, bu türden miras projelerinin gerçekleştirilmesi için yetersiz kalmaktadır. Bu durum özel sektör sponsorluğunu gündeme getirmektedir. Kültürel mirasın kültür endüstrileri için tasarım belleği olarak değerlendirildiği gelişmiş ülkelerde bu türden sorunlar yaşanmamaktadır. Nitekim AB, söz konusu kültürel miras olgusunu, kültür ekonomisi ve endüstrileri bağlamında kabul etmektedir. Böylelikle mirasın oluşturulması, korunması, geliştirilmesi ve yaşanarak yaşatılması mümkün olmaktadır” (Özdemir 2009: 78-79). Özdemir, “Türk dünyası kültür ekonomisi birliği”nin bu konuda oluşturulabilecek çözümlerden birisi olduğunu vurgular (2009: 79). Türk dünyasının kültürel birliğinin, kültür ekonomisi alanına yansıtılması kültürel politikalar ve uygulamalar için ortak bir talep alanı ve ekonomik kaynak yaratılması noktasında atılması gereken öncelikli ve önemli adımlar arasında yer alır.

YİH programına ilişkin dünyada ve Türkiye’deki uygulamaların bazı riskleri de içerdiğini belirtmek gerekir. Ölçer Öznel’in “SOKÜM’ün karanlık yüzleri” olarak adlandırdığı risk alanları SOKÜM unsurun “aşırı ticarileştirilmesi, bağlamından kopartılması (de-contextualisation), aşırı millileştirilmesi (nasyonalizasyon), turistifikasyon, müzeifikasyon, kültürel mekânların ortadan kaldırıl-

ması ya da işlevsizleştirilmesi, yeniden canlandırırken yapılan hatalar, yaşayan bir miras biçimi olan somut olmayan kültürel miras unsurlarının dondurularak korunmaya çalışılması, doğal ve çevresel kaynakların aşırı istismarı, gerçekçi olmayan hedef ve beklentiler, kurumlar ve kişiler arası diyalog eksikliği ya da gerekli gereksiz pek çok kurumun birlikte çalışmaya çabalaması”dır (Ölçer Özünel 2017: 349). Ölçer Özünel’in “SOKÜM’ün karanlık yüzleri” olarak tanımlandığı alanları, YİH programı özelinde değerlendirerek olası riskler üzerinde düşünmek mümkündür. Türkiye’de YİH Programına yönelik uygulamaların temelinde tanıtım faaliyetleri olduğunu belirtmiştik. Bu tanıtım faaliyetlerinin temel amacı farkındalık yaratmaktır (Erkal 2010: 86-87). Ancak YİH programının merkezinde geleneği yaratan ve aktaran ustanın olduğu, yani birey ve topluluk merkezli olduğu yeterince vurgulanmadığı takdirde bu tanıtım usta, gelenek ve gelenek aktarımı değil, nesne/ürün merkezli olarak algılanabilir. Bu durum da “aşırı ticarileştirmeye” ve “sürdürülemez turizme” yol açabilir. Bu noktada YİH olarak seçilen kişilerin tanıtımında gelenek yeteri kadar vurgulanmadığı takdirde ticari kârı artırmak amacıyla geleneksel olmayan benzer ürünlere tezgâhlarda yer verilmesi sonucunu doğuracağı ve bunun da hem satış hem de üretim noktasında beklenenin aksine bir durumda yaratması mümkündür.

Ölçer Özünel, “Hem Türkiye’de hem de Dünyada listelerde yer alan unsurların korunma sürecindeki riskli uygulamalar ve bu uygulamaların yarattığı çarpık kültürleşme üzerinde” düşünülmesi gerektiğini vurgulamış-

tır (2017: 355). Aynı dikkat YİH programı çerçevesindeki uygulamaların da temel sorumluluğudur. Usta, gelenek ve aktarım konusunda çarpık kültürleşme en önemli risk alanlarından biridir. Tıpkı SOKÜM ürünleri gibi YİH programına bağlı uygulamalarda da YİH'i bağlamından koparmamaya dikkat etmek gerekmektedir.

Sonuç

UNESCO, tüm dünyada insanlığın ortak kültürel mirasının belirlenmesi, belgelenmesi ve yaşatılması hedeflenen kültürel miras için farkındalık oluşturulması ve görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. SOKÜM'ün sürdürülebilirliği için SOKÜM'ün üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olan bireylerin bilgisini gelecek kuşaklara aktarması gerekmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında geleneğin aktarılmasını merkeze alan sözleşme gereği, geleneğin üreticisi, aktarıcısı ve taşıyıcısı olan ustaları belirlemek ve desteklemek amacıyla oluşturulan YİH Programına ilişkin uygulamalar, farkındalık oluşturmaya ve görünürlüğünü artırmaya yöneliktir.

Türkiye ve diğer ülkelerdeki YİH politika ve uygulamaları değerlendirildiğinde ödül, tanıtım ve icra destekleri konusunda ortak uygulamalar olduğu görülür. Kore Cumhuriyeti başta olmak üzere bazı ülkelerdeki örneklerine yer verilen YİH eğitici sistemi, çıraklığı yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Eğitim olanağının ücretsiz oluşu çıraklığı teşvik etmektedir, zira geleneğin aktarılmasında en büyük problem gençlerin ilgi göstermemesidir. Kuşkusuz genç kuşakların SOKÜM'e, YİH'e ilgisini artırmada maddi gelir veya sertifika desteği de oldukça etki-

li çözümlerdir. Bu kapsamdaki eğitim sistemleri, hem SOKÜM'ün yaşatılmasını hem de meslek edinmeyi sağlayan iş gücünü ve üretimi arttırıcı uygulamalardır. Türkiye'de de bu sistemin gerçekleştirilebilir olduğunun örneği "Bir Usta Bin Usta" ve "Altıneller" projeleridir. Bu projeler, hükümet dışı kaynaklarla finanse edilerek sürdürülebilir. Özel sektör için sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yer alan bu projeler, kültüre katkı noktasında işlevseldir. Tanıtım ve aidiyeti arttırmada etkilidir. Bu nedenle, böylesi projelere örnek olan iki proje de YİH programının sürdürülebilirliğini sağlanması bağlamında umut vericidir.

Mali sorunlar, YİH sisteminin sürdürülebilirliği için Türkiye'de en önemli problem olarak görülmektedir. Bu sorunun çözümünde elbette kamu kaynakları ve özel sektör desteği en temel çözümlerdir. SOKÜM'in kültür ekonomisi ve endüstrileri bağlamında değerlendirilmesi durumunda, Türk dünyasının kültürel birliğinin kültür ekonomisi alanına yansıtılması ve bu platformda kültürel politikalar ve uygulamalar için ortak bir talep alanı ve ekonomik kaynak yaratılması, atılması gereken öncelikli ve önemli adımlar arasında yer alır.

YİH Programına ilişkin yapılan ve yapılacak uygulamalarda riskli alanları oluşturan aşırı ticarileştirilme, bağlamından kopartılma, turistifikasyon ve çarpık kültürleşme dikkate alınarak, ustanın geleneksel yaratım ve aktarımı vurgulanarak SOKÜM unsurunun gelenekten ve bağlamından koparılmadan tanıtılması ve eğitim ve öğretim yoluyla aktarılması gerekliliği de dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- “Bir Usta Bin Usta Projesi” [Bir Usta Projesi]. Anadolu Sigorta 2013 Faaliyet Raporu: 38. <https://www.anadolusigorta.com.tr/i/content/220_1_Faaliyet_Raporu_2013.pdf> (Erişim tarihi: 28 Ekim 2018).
- <https://www.irci.jp/assets/files/ParticipantsReports/Korea_Report.PDF> (Erişim tarihi: 28 Ekim 2018).
- <<https://www.semanticscholar.org/paper/Capturing-the-intangible-an-introduction-to-the-Dimitropoulos-Manitsaris/11cf95edf5d7e5fc51312cf386c2b1af3a66369d>> (Erişim tarihi: 28 Ekim 2108).
- Aikawa-Faure, Noriko. “Excellence and authenticity: ‘Living National (Human) Treasures’ in Japan and Korea”. *International Journal of Intangible Heritage* 9 (2014): 38-51 <Living National (Human) Treasures’ in Japan and Korea”. https://www.researchgate.net/publication/292496845_Excellence_and_authenticity_%27Living_National_Human_Treasures%27_in_Japan_and_Korea > (Erişim tarihi: 28 Ekim 2108).
- Beyoğlu Belediyesi Resmi Sayfası. <<http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu-belediyesi/haber-detay/Beyoglu-Altineller-Festivali-Tepebasinda-Basliyor/288/3370/0>> (Erişim tarihi: 25 Kasım 2018).
- Dimitropoulos, Kosmas vd. Capturing the Intangible An Introduction to the I-Treasures Project. *International Conference on Computer Vision Theory and Applications (VISAPP) Lisbon, Portugal* (2014).
- Ekici, Metin ve Pınar Fedakar. “Ege Üniversitesi Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası Yaşatarak Koruma”. *Millî Folklor*, 100 (2013): 50-60.
- “Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu”. *Millî Folklor*, 101 (Kış 2014): 40-50.
- Erkal, Hasan. UNESCO Yaşayan İnsan Hazine-leri Ulusal Sistemleri’nin, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşatılmasına ve Gelecek Kuşaklara Aktarılmasına Etkisi Üzerine Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Ankara, 2010.
- Howard, Keith. “Living Human Treasures’ From A Lost Age: Current Issues In Cultural Heritage Management”. *Korean Research Journal of Dance Documentation*, 3 (Fall 2002): 51-74. < http://congress.aks.ac.kr/korean/files/2_1358750273.pdf > (28 Ekim 2018).
- Korea-Mongolia Joint Cooperation Project Report Introducing the UNESCO Living Human Treasures System in Mongolia [Korea-Mongolia]. Intangible Cultural Heritage Centre for Asia and the Pacific, 2008. <http://www.ichcap.org/eng/ek/sub14/pdf_down/2008_report_en.pdf> (28 Ekim 2018).
- Kutlu, Muhtar. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitime Yönelik İlk Adım: Halk Kültürü Dersi”. *Millî Folklor*, 82 (Kış 2009): 13-18.
- Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013.
- Ölçer Özünel, Evrim. ‘İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı’: Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım”. *Millî Folklor* 116 (Kış 2017): 18-32.
- “Somut Olmayan Kültürel Miras İçin Yenilikçi Bir Bağlam: Sürdürülebilir Kalkınma”. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği: Türkiye Deneyimi*. (Ed: M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel, Selcan Gürçayır Teke), Ankara: Grafiker Yay., (2013): 77-82.
- “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileşme.” *Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu* (2017): 349-366.
- Özdemir, Nebi. “Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi”. *Millî Folklor* 84 (2009): 73-86.
- Park, Pilyoung. Country Report for Intangible Cultural Heritage Safeguarding System in the Republic of Korea, (2011).
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi, (Ed. Oğuz, M. Öcal, Evrim Ölçer Özünel, Selcan Gürçayır Teke), Ankara: Grafiker Yay., 2013.
- Türkiye’de Yaşayan İnsan Hazine-leri [Türkiye’de YİH]. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. <<http://www.unesco.org.tr/Pages/184/19>> (Erişim tarihi: 28 Ekim 2018).